

Översiktlig antikvarisk studie och konsekvensanalys

Spjutsö, Larsboda, Stockholm

2021-01-04

Nyréns Arkitektkontor

Överiktlig antikvarisk studie och konsekvensanalys Spjutsö, Larsboda, Farsta

2021-01-04

Beställare: Familjebostäder/Lindbäcks bygg AB

Referens: Lill Young Storrönning

Nyréns kulturmiljö:

Uppdragsansvarig/kvalitetsgranskning: Mattias Eklund, byggnadsantikvarie, Certifierad sakkunnig kulturvärden (K)

Handläggande byggnadsantikvarie: Fredrik Innerstedt, Certifierad sakkunnig kulturvärden (K)

Handläggande landskapsarkitekt: Nico van Gelderen, landskapsarkitekt

Nytagna fotografier: Fredrik Innerstedt

Drönbilder: Mattias Eklund

Arkiv- och kartbilder: Stockholms stadsmuseum, Stockholmskällan, Lantmäteriet

Innehåll

Inledning

Bakgrund och syfte	4
Kulturhistorisk klassificering.	4

Historik

Generalplan Farsta.	5
Kartan från 1906	6
Bebyggelsens tillkomst - radhusen	7
Industribebyggelsen	9

Nulägesbeskrivning

Bebyggelse	10
Yttre miljö	11

Konsekvensanalys

Bebyggelse	12
------------------	----

Inledning

Utdrag ur Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Projektområdet är markerat med rött och ligger mellan den grönklassade kontorsbebyggelsen och det gulklassade radhusområdet, längs med Mårbackagatans södra del. Bildkälla Stockholms stadsmuseum.

Bakgrund och syfte

Föreliggande antikvariska studie har upprättats på uppdrag av Familjebostäder/Lindbäcks i syfte att översiktligt sammanställa de antikvariska förutsättningarna för ett kompletteringsförslag i kvarteret Spjutsö. Kvarteret ligger i anslutning till kvarteren Utlängan, Karlsö och Sturkö i Larsboda, Farsta, Stockholms kommun. I studien konsekvensbeskrivs även översiktligt det framtagna förslaget.

Utredningen bygger på tidigare framtaget material, bland annat på Stockholms stadsmuseums inventering av stadsdelen Larsboda 2004-2008 och *Landskapsanalys Farsta* upprättad 2013 av Nyréns arkitektkontor och Ekologigruppen. Materialet har kompletterats genom studier av historiska kartor och platsbesök. Någon utökad eftersökning av arkivmaterial har inte gjorts.

Förslaget syftar till att möjliggöra byggnation för cirka 80 bostäder i Larsboda vid Mårbackagatans södra del.

Gällande lagrum

Enligt PBL 2 kap. 6 § ska ny bebyggelse utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn

till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan. Vidare ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

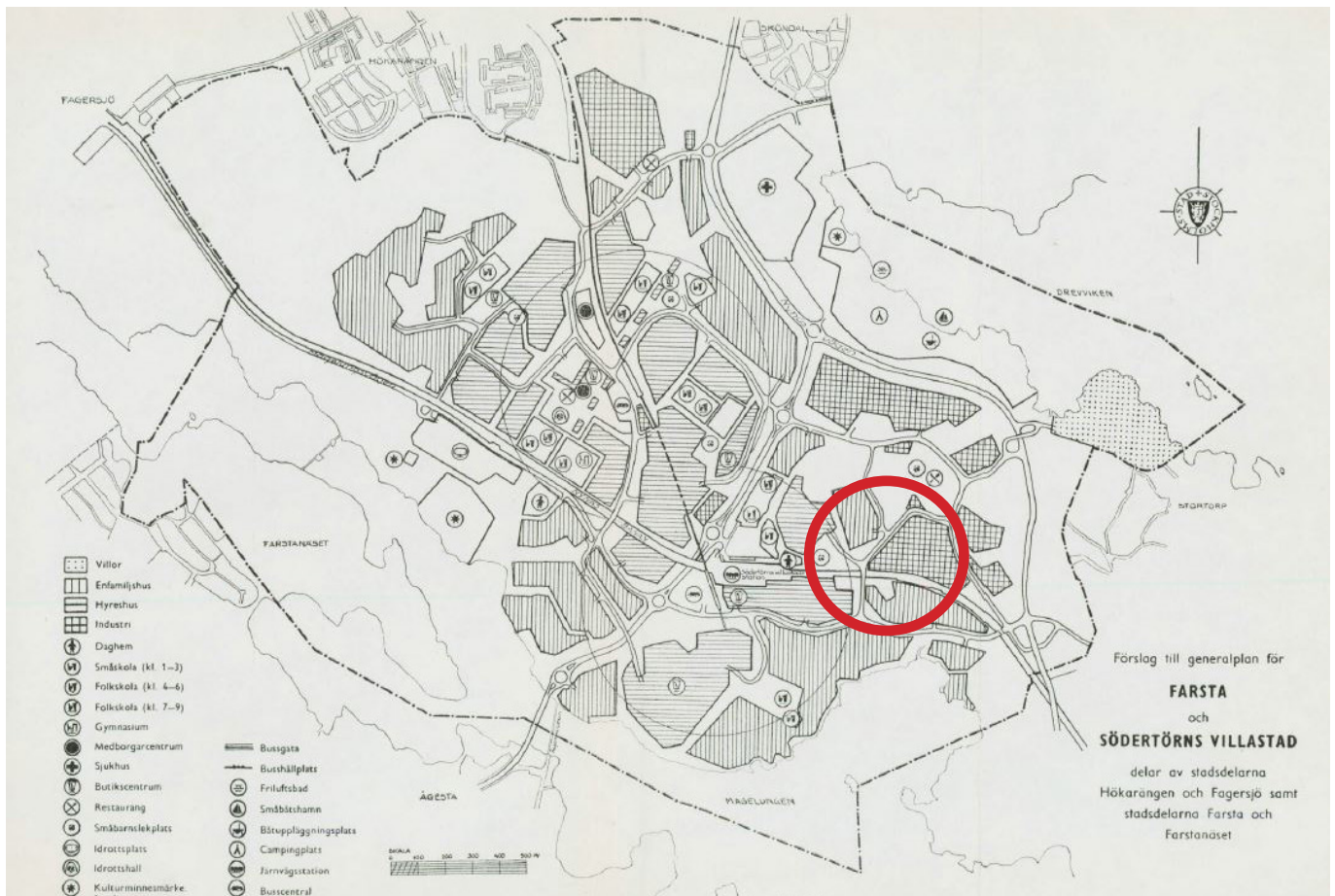
Radhusområdet omfattas av två äldre gällande detaljplaner/stadsplaner från 1956 och 1958, och industriområdet omfattas av en detaljplan från 1980. Bebyggelsen har därmed av naturliga skäl inga kulturhistoriska skyddsbestämmelser.

Kulturhistorisk klassificering

Befintliga radhus i kvarteren Utlängan, Karlsö och Sturkö är gulklassade vilket innebär att de bedömts vara av *positiv betydelse för stadsbilden och/eller av ett visst kulturhistoriskt värde*. Kontors- och lagerbyggnaderna i kvarteren Gräddö 2-4 är grönklassade och därmed bedömda som *särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt*.

Historik

Karta med förslag till generalplan för Farsta från 1955. Aktuellt projektområde markerat med röd ring. Mårbackagatan skiljer området med enfamiljshus från industriområdet. Källa: Stockholmskällan.

Generalplan Farsta

I takt med att Stockholms befolkning ökade under första delen av 1900-talet utreddes och diskuterades Stockholms framtid som blivande storstad. I skriften *Det framtida Stockholm* från 1945 drog dåvarande stadsplanedirektör **Sven Markelius** och hans medarbetare upp riktlinjerna för hur staden skulle tillåtas expandera och hur de framväxande stadsdelarna skulle se ut.

Generalplanen för Farsta, Stockholms andra så kallade ABC-stad, utarbetades av bl.a. **Sven Markelius**, **Göran Sidenbladh** och **Torsten Westman** och antogs 1955. För att undvika att nya stadsdelar förvandlades till sovstäder skulle två större distriktscentra etableras i de mest perifera områdena. Dessa så kallade ABC-städer skulle erbjuda en högre grad av stadsmässighet och innebära större självständighet gentemot innerstaden. I ABC-städerna skulle det finnas stora arbetsplatser (A) förutom bostäder (B) och utbudet i centrum (C). Utbudet av arbetsplatser skulle vara tillräckligt brett för att minimera behovet av resor till innerstaden.

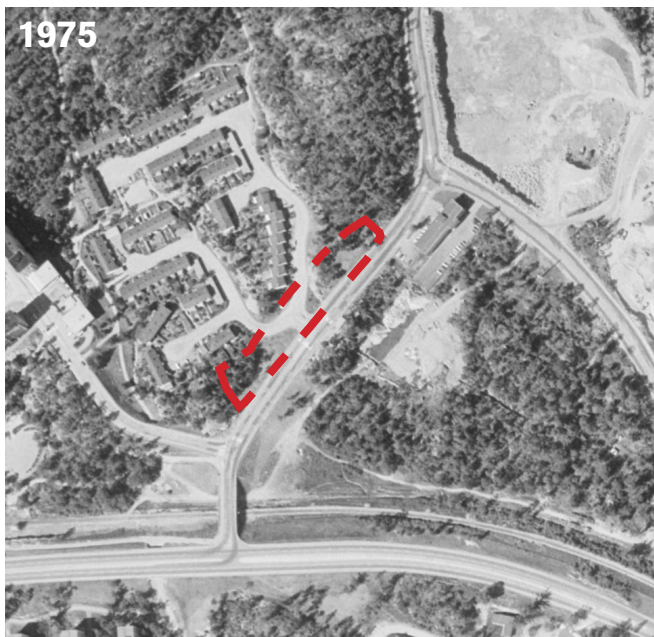
I generalplanen låg Larsboda i Farstas utkant med en höghusbebyggelse på höjdpartierna nära den västra stadsdelsgränsen och med två radhusområden i sänkorna nedanför. Längst bort mot öster placerades ett industriområde där mer utrymmeskrävande verksamheter kunde etablera sig.

Historik

Häradsekonomska kartan 1906. Platsen för aktuellt projektområde i Larsboda, markerat rött, var då i stort sett obebyggt och endast utmarker. Bildkälla: Stockholmskällan.

Ortofoto ca 1975. Radhusen har 15 år på nacken och industriområdet på sydöstra sidan om Mårbackagatan börjar ta form. Planområdet är markerat med rött. Bildkälla: Lantmäteriet.

Larsboda, Stockholm
Översiktlig antikvarisk studie

Häradsekonomska kartan från 1906

Farstas utbyggnad skedde i huvudsak på Farsta gårds ägor mellan sjöarna Magelungen och Drevviken. Larsboda utgjorde under planskedet en del av Farsta, men fick sitt eget namn och gränser år 1955.

Äldre kartor visar att området tidigare var bergigt och småkuperat med en handfull dalstråk i nordsydlig riktning. Dalarna bestod tidigare av åkermark medan det bergiga landskapet var skogklätt. Förkastningsbranter, bergsryggar, dalgångar och stränder utgör viktiga landformer. Före 1950-talets utbyggnad bestod platsen av utmarker eller var av mycket lantlig karaktär med torp och stora naturområden och blandad växtlighet. När generalplanen gick ut på remiss beklagade flera instanser, bland annat stadsarkitekten och skönhetsrådet, att stora natur- och skönhetsvärden skulle komma att förloras. I synnerhet ansåg man att den planerade industribebyggelsen i Larsboda skulle inverka mycket negativt på områdets skönhet.

Ortofoto nuläge (2020). Industribebyggelsen är fullt utbyggd sedan några decennier. Planområdet är markerat med rött. Bildkälla: Lantmäteriet.

Nyréns Arkitektkontor

Historik

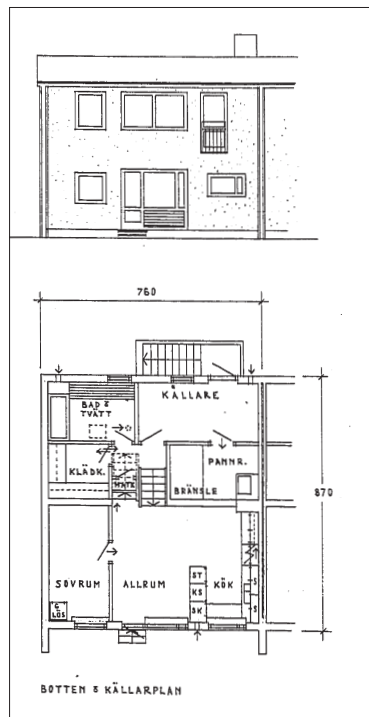
Stadsplan för radhusområdet 1955. Bildkälla: Stockholmskällan.

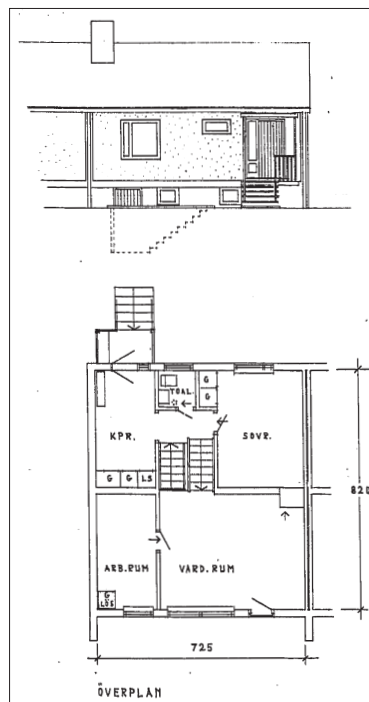
Området från luften i november 2020.

Bebyggelsens tillkomst - radhusen

Radhusområdet nordväst om Mårbackagatan ritades av Höjer och Ljungqvist arkitektkontor. Bygglövsritningarna är daterade 1958 och byggnaderna uppfördes mellan 1958-1960. Höjer & Ljungqvist ritade en stor mängd byggnader i efterkrigstidens Stockholm och radhus var en av firmans viktigaste byggnadstyper. Området är i hög grad oförändrat sedan uppförandet, även om stadsplanen visar att området ursprungligen var planerad med en in- och utfart även i norr, direkt mot dåvarande Larsboda-vägen, vilken senare utgick.

Fasader och planer från bygglovsritningarna för kvarteret Sturkö, signerade 1958. Bildkälla: Stockholms bygglovsarkiv.

Flygfoto från 1958, under
uppförandet av radhusområdet.
Källa: Digitala stadsmuseet.

Flygfoto från 1960 precis efter
uppförandet. Fotot visar bland
annat att fristående garage tidigare
låg öster om Persbergsbacken,
mot nu aktuellt projektområde.
Källa: Digitala stadsmuseet.

Flygfoto 2020.
Foto: Mattias Eklund, Nyréns
arkitektkontor.

Historik

Flygfoto november 2020 över industrifastigheterna Gräddö 2 respektive 4 samt Larsboda radhusområde på andra sidan vägen.

Industribebyggelsen

Följande beskrivningar och värderingar är i huvudsak hämtade från Stockholms stadsmuseums inventering 2008.

Mellan den högt belägna Mårbackagatan och den lägre placerade Fryksdalsbacken uppfördes under 1970- och 1980-talet ett flertal kontors- och lagerbyggnader med enkel men tidstypisk utformning.

Arbetsplatsområdet i Larsboda är en viktig del av A:et i ABC-staden Farsta.

Kontorsbyggnaden med tegelfasad närmast planområdet, Gräddö 4, uppfördes 1979-82 och är välbevarad och välgestaltad. Arkitekten Derk har här arbetat med en konsekvent upprepningsestetik med rött tegel upptrutet med vertikaler. Denna typ av fasadutformning har tydliga rötter i äldre svensk industriarkitektur och då Derk ritat flera byggnader i arbetsplatsområdet som

har gestaltningsmässigt släktskap är utformningen karakteristisk för Larsboda. Byggnadens stora skala gör att den tillsammans med intilliggande kontorsbyggnad utgör ett monumentalt inslag i stadsbilden.

Det intilliggande huset på Gräddö 2 har en välbevarad och annorlunda fasad helt klädd med champagne-eloxerad aluminium. Det utgör ett av de största husen i området och står som entrébyggnad vid infarten från Magelungsvägen. Byggnaden har genomgått förändringar men är i huvudsak välbevarad och är en viktig komponent i den samlade grupp av verksamhetsbyggnader som uppfördes i Larsboda vid 1970-talets slut och 1980-talets början. Byggnaden har industrihistoriska och arkitektoniska värden.

Nulägesbeskrivning

Planområdet med intilliggande bebyggelse från luften i november 2020.

Bebyggelse

Den huvudsakliga bostadsbebyggelsen i anslutning till aktuellt projektområde är placerad på omgivande höjder och uppförd i avgränsade grupper. Omkring bebyggelsen ligger sparad och delvis förädlad naturmark, som ger orientering och rekreation. Mårbackagatan utgör ett trafikstråk som fungerar som en barriär mellan bostadsområdet i norr och det lägre liggande kontors- och industriområdet.

Bebyggelsen längs med Forsbackagatan och Persbergsbacken utgörs av ett delvis välbevarat småskaligt radhusområde. Radhusområdet visar hur grupper av byggnader inom ett område, från den tiden, ofta gavs en enhetlig utformning eller något varierat utseende på samma tema. Radhusen har egen tomt och större separata garagelängor. Radhusen är placerade i grupper som omringas av skog eller naturslänter samt är placerade så att trädgården möter naturen. Många av radhusen är utformade med suterrängvåning. Fasaderna är enkla, ljusst putsade och/eller med inslag av tegel i gavlarna.

Ett par garagelängor har tillkommit under senare tid. Några av radhusen har tilläggsisolerats, bytt fasadmaterial och/eller fasadkulör. Därtill har om- och tillbyggnader av skärmtak och balkonger genomförts. I ett större perspektiv utgör den sammanhållna radhusbebyggelsen i Farsta och Larsboda ett bra exempel på hur radhusbyggnader som bostadstyp slog igenom i Sverige under 1960-talet.

Den närmast liggande industribebyggelsen är goda och välbevarade representanter för industribebyggelse från sent 1970-tal/tidigt 1980-tal, med fasadtegel respektive aluminium som fasadmaterial.

Nulägesbeskrivning

Inifrån radhusområdet mot sydöst. Karaktäristiska sparade tallar.

Mårbackagatan mot sydväst. Naturmark inom aktuellt projektområde till höger.

Radhus i kvarteret Sturkö, mot norr.

Radhus i kvarteret Karlsö, mot söder. Till vänster anas träd i natur- och parkmarken inom aktuellt projektområde.

Yttre miljö

Markplaneringen i området består till stora delar av bevarad naturmark och äldre träd, huvudsakligen tall och olika lövträd samt däribland ett antal oxlar vid entrépartiet mot radhusområdet. Gångarna längs husen är asfalterade.

Den före detta utmarken är igenkännbar och karaktärskapande i området, framförallt avseende radhusområdet. På flera platser sticker små knallar från berget upp och visar sig, mest framträdande är detta mellan Pergsbacken och Mårbackagatan vid entrén till radhusområdet, men även mot Filipstadsbacken i söder. Befintliga sparade naturpartier är i enlighet med de idéer som fanns med den ursprungliga stadplanen. Naturpartierna består av äldre ekar, tallar samt olika lövträd men även av en del gran och en hel del sly. Äldre tallar och ekar utgör karaktärsträd som följer släntfoten av framträdande berg, men de förekommer också ofta som solitärträd vid gatuhörn eller i mindre dungar vid förgårdsmark.

Gatustrukturen är slingrande och bil- såväl som gångvägarna följer äldre topografi och är orienterade längs med höjdkurvorna.

Konsekvensanalys

Förslag till situationsplan, Stockholmshusen, Spjutsö. 2020-11-09. Nyréns arkitektkontor.

Planförslagets konsekvenser

Förslaget innebär en komplettering av bebyggelse genom att sex nya hus uppförs längs med Mårbackagatan nordvästra sida. En huslänga placeras söder om infarten till radhusområdet vid Forsbackagatan och ytterligare en huslänga grupperas norr om samma infart. Den norra längan uppförs med viss förskjutning av volymerna. Den södra längan föreslås utgöras av fyra våningar och den norra längan av fem våningar.

Husen placeras i områdets naturmark bestående av delvis kraftigt sluttande terräng mot Mårbackagatan. En stor del sprängningar av berg kommer troligen att krävas och därtill flera stödmurar. Ambitionen är att spara så stor del av naturmarken som möjligt. Gårdar och uteplatser föreslås på sidan mot bergsslutningen.

Den föreslagna bebyggelsen utgör en ny byggnadstypologi för närområdet inom Larsboda och innebär följaktligen en delvis förändrad planstruktur. Typologin och skalan återfinns dock inom angränsande områden till Larsboda.

Aktuellt förslag ligger på en i området förhållandevis exponerad plats och kommer bilda en ny front med bebyggelse mot Mårbackagatan. Av detta skäl så bör den arkitektoniska ambitionsnivån i förslaget vara hög.

Befintligt radhusområde längs med Forsbackagatan och Persbergsgatan, nordväst om projektområdet, bedöms vara av så pass särpräglad och enhetlig utformning att det inte riskerar att påverkas negativt av förslaget utifrån kulturhistoriskt perspektiv. Byggnaderna kommer fortsatt att kunna spegla radhusbebyggelsens tidiga utveckling i ABC-staden Farsta och Sverige under 1960-talet. Även industribyggnaderna på andra sidan Mårbackagatan har pekats ut som värdefulla på grund av sina industrihistoriska och arkitektoniska värden. Byggnaderna bedöms dock vara av så pass stor skala och särpräglad gestaltning att de inte påverkas negativt av nya byggnader norr om Mårbackagatan enligt förslaget.

Den nya bebyggelsen innebär att befintlig natur- och parkmark, en medveten del av den ursprungliga stadsplanen, tas i anspråk, vilket är negativt ur kulturmil-

Mårbackagatan mot nordöst med natur- och parkmark inom projektområdet till vänster.

Flygfoto över entré till radhusområdet.

Grupp av Oxlar söder om kvarteret Karlsö.

jösynpunkt. Störst negativ påverkan bedöms förslaget innebära för marken söder om Forsbackagatan. Entrén in till Forsbackagatan och Persbergsbacken utgör en medveten komposition i stadsplanen med flera Oxlar planterade i alla tre hörn. Söder om Forsbackagatan står det en grupp med ca tio förhållandevis stora Oxlar som samtliga kommer att tas bort enligt förslaget. Det vore positivt om parkering/cykeltorg kunde lösas på annat sätt för att spara dessa oxlar och därmed bevara en större del av kompositionen kring entrén som helhet. Det är positivt att det synliga bergspartiet norr om entrén bevaras enligt förslaget.

Natur- och parkmarkens funktion som barriär eller buffertzonen mellan radhusen och Mårbackagatan samt industriområdet är ett medvetet förhållningssätt i den äldre stadsplanen. Om förslaget genomförs kommer troligen de nya byggnaderna i princip fungera som barriärer istället, vilket följaktligen innebär en delvis förändrad planstruktur men framförallt förändrade livsmiljöer för de som redan bor och rör sig i området. Framförallt i den södra delen är den nya huslängan

placerad förhållandevis nära befintlig bebyggelse och kommer eventuellt påverka ljusförhållandena. Ljusförhållanden bör studeras.

Generellt finns inom projektområdet karaktäristiska höga tallar och äldre ekar som sparats som en del av natur- och parkmarken. En trädinventering bör därför göras för att identifiera värdefulla träd. Strävan bör vara att behålla så stor del som möjligt av dessa värdefulla träd.

Nyréns Arkitektkontor **2021**